

Edward Breza
Uniwersytet Gdański

Epitety i wyrażenia dotyczące Matki Bożej z *Godzinek o Niepokalanym Poczęciu* *NMPanny*¹

Podstawą doboru haseł jest w tym artykule *Wielbij, duszo moja, Pana. Śpiewnik kościelny* w układzie prof. Feliksa Bączkowskiego, Warszawa 1956, Pax. Wybrałem ten śpiewnik, który służy mi także jako modlitewnik, bo z niego śpiewałem godzinki w różnych parafiach diecezji chełmińskiej (potem pelplińskiej) i gdańskiej. Sprawdziłem także, że tekst ten jest identyczny z wersją podaną przez *Śpiewnik kościelny* ks. Jana Siedleckiego, wyd. 39, Kraków 1987 i MK (objaśnienie skrótów zob. na końcu): *Ze studiów nad językiem modlitw staropolskich: Godzinki, [w:] O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*, (red.) Maria Karpluk, Jadwiga Sambor, Lublin 1988, s. 103–132; przedruk: Maria Karpluk, *Staropolskie studia językoznawcze*, Kraków 2010, s. 181–204. Opracowanie prof. M. Karpluk jest wnikliwym studium językowo-bibliistyczno-teologicznym, gdzie Autorka wyzyskuje *Słownik staropolski, Słownik polszczyzny XVI wieku*, też późniejsze słowniki ogólne języka polskiego, podaje różne prace teologów i przekłady godzinek, wersje łacińskie, w tym szczególnie cenną z roku 1625, szuka proveniencji określeń Maryi, śledzi zmiany tekstu. To przykład solidnego wszechstronnego opracowania.

¹ Kaszubskie ludowe, liturgiczne i literackie nazwy (świąt) Matki Bożej ogłosiłem w *Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego* [rok] 2012, s. 182–202; Epitety NMPanny w *Hymnach kościelnych* w: „Język w Komunikacji” 2/2012, s. 15–34, tam także złożyłem Epitety NMPanny w *Aktyście polskim* Marka Skwarnickiego. Epitety NMPanny w *Pieśniach kościelnych* złożyłem do t. XVIII: *Polszczyzna Mazowska i Podlasia* pod red. H. Sędziak i D. Czyż. Nie znajduję już w sobie sił i czasu, by opracować imię *Maryi* oraz Jej epitety i połączenia frazeologiczne w literaturze polskiej i światowej. Wskazać tylko mogę, że w *Skrzydlatych słowach* H. Markiewicza i A. Romanowskiego (seria 1, Warszawa 1990) znalazły się tylko 2 cytaty, a w serii II – cytatów 5; w *Księdze cytatów z polskiej literatury pięknej...* P. Hertzka i W. Kopalińskiego, Warszawa 1975, imię Matki Bożej pojawia się tylko w 2 cytatach. Zatem to terra incognita, a o literaturze obcej już nie wspomnę.

Prof. M. Karpluk, można przypuszczać, opracowując bardzo sumiennie epitety Matki Bożej i wyrażenia dotyczące Bogurodzicy w *Godzinkach*, miała na pewno świadomość, że ich nosicielka to Patronka Autorki.

Zygmunt Gloger w *Encyklopedii staropolskiej* (t. II, s. 197) podaje m.in., że nie wiadomo, kto jest autorem godzinek i w którym kraju powstały. MK 104 wskazuje, że autora szukać trzeba w gronie skotystów, a propagatorami godzinek byli benedyktyni i franciszkanie, w późniejszych wiekach jezuita. „Do Polski przybyły w wieku XVI, król Zygmunt III codziennie je odprawiał, dwory ziemian i obozy rycerskie brzmiały nimi, więc i dla ludu ks. Jakub Wujek, jezuita, na język ojczysty z łaciny je przełożył, dobrze oddawszy śpiewem pięknym i poważnym”. Wspomina dalej, „że czarnoksiężnik Twardowski, porwany przez czarta, winien ocalenie swoje godzinkom, gdy ofiarując się, zaśpiewał: «Z pokłonem, Panno święta»...”. Długosz, opisując bohaterskie wyprawy Bolesława Krzywoustego (w roku 1103), powiada, że Bolesław przed każdą bitwą odprawił *officium Sanctae Mariae*... Niektóre informacje powtarza Aleksander Brückner (*Encyklopedia staropolska*, t. I, s. 367): „Inni, tak samo jak psalterz Dawidowy na psalterz N.M. Maryi przerobili, ułożyli z hor [godzin kanonicznych – EB] Godzinki na cześć Jej Niepokalanego Poczęcia, które u nas z nową falą ascetyzmu od końca XVI w. nadzwyczaj się rozpowszechniły [w tłumaczeniu Jakuba Wujka pt. *Officium albo Godziny Błogosławionej Panny Marii*, Kraków 1596]. Zygmunt III je codziennie odprawiał, za nim ziemianie i rycerze; nawet Twardowski nimi przed diabłem uszedł, bo zaśpiewawszy «Z pokłonem Panno święta», zawisł w powietrzu – jedna to z odmianek wierzenia, że N.P. Maria swego czciciela i w ostatniej chwili ocala”.

Dodać też dla porządku można, że archaizmami w tekście *Godzinek* zajmowała się także H. Sędziak².

A oto zapowiedziane epitety i zwroty:

Abizag prawego Dawida grzejąca MK 123, łac. *pulchna Abisai Virgo*, verum fovens David, wycofane – jako zbyt realistyczne – w powojennych edycjach *Godzinek*; 1 Krl 1–4 bowiem opowiada, jak to staremu królowi znaleziono młodą, piękną Sunamitkę (jak Wulgata), w BT Szumenitkę i, jak mówi tekst biblijny: „Dziewczyna ta była nadzwyczaj piękna. Choć miała staranie o króla i obsługiwała go, król się do niej nie zbliżył” czy, jak powie MK 123: „król nie naruszył jej dziewictwa”, a A. Kamieńska *Twarze księgi*: „nie była mu już potrzebna jako kobieta”.

Arka Przymierza: Witaj, *arko Przymierza*, łac. *Salve arca foederis, Thronus Salomonis* tronie Salomona, s. 367, przejęte z ST: Wj 25,16: Włóżysz do arki Świadectwo, tj. Prawo Dwóch Tablic; *arka Przymierza*, łac. *Foederis arca* jest wezwaniem z litanii loretańskiej i informacją o dwóch arkach: Noego i Mojżesza (por. MK 119). Używał już św. Ambroży (ok. 339–397): *Foederis archa* (MP 129).

² Druk zob.: *Cechy językowe Godzinek o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii (recte: Maryi) Panny*, 2011: 365–372, gdzie jednak nie zostało uwzględnione tu często wyszukiwane opracowanie prof. M. Karpluk.

Boskim ogniem gorejąca: Tyś Krzak Mojżeszów, *boskim ogniem gorejąca*, s. 367. Por. hasło *Krzak Mojżeszów*.

Brama na wschód wystawiona: Miasto Pańskie i *brama na wschód wystawiona*, s. 368, łac. *porta orientalis*. MK 122 odsyła do Ez 43,1–2: Potem zaprowadził mnie do zewnętrznej *bramy* przybytku, która skierowana jest *na wschód*; była jednakże zamknięta. Przekład z roku 1625 opiewa: *Civitas Altissimi, porta orientalis. In te est omnis gratia, Virgo singularis* ‘Miasto Najwyższego, brama wschodnia. W Tobie wszelka łaska, Panno jedyna’. Ostatnie zdanie odnosi się już do stwierdzenia: Wszelkąś łaską, jedyna Panno, wypełniona.

Brama rajska, niemocnych zdrowie w Twej obronie, niech Boga oglądamy na górnym Syjonie, odpowiednik łac. z 1625 r.: *Patens coeli ianua, salus infirmorum, videamus Triadem in aula Sanctorum*. Kutnik (171–172) przypomina, że Chrystus w przypowieści o dobrym pasterzu mówi o Sobie: „Ja jestem *bramą*” (J 10,9) i dlatego w Litaniu do Najśw. Serca Jezusa jest wezwanie *Bramo niebios, Porta coeli* (dodam, że w swoim śpiewniku-modlitewniku, z którego czerpię tekst godzinek, we wspomnianej Litaniu tego wezwania brak). Dopiero w drugiej kolejności przysługuje ten tytuł NMPannie: *Janua coeli*, MK 127 wspomina, że dawniej było *Porta paradisi* ‘Brama rajska’. Tenże Kutnik (l.c.) przywołuje zdanie św. Efrema Syryjczyka (306–373), że NMPanna jest bramą, „przez Nią bowiem przyszedł na ziemię Chrystus i przez Jej ręce Bóg udziela nam wszelkich łask”.

Brama rajska zamknięta ‘zamknięta’, runo Gedeona, s. 367, łac. *Porta Clausa*. Przywołuje się tu tekst z proroka Ezechiela (44,1–3) o świątyni jerozolimskiej (szczególnie w. 2): „Ta brama ma być zamknięta. Nie powinno się jej otwierać i nikt nie powinien przez nią wchodzić, albowiem Pan, Bóg Izraela, wszedł przez nią”. Ponieważ mówimy o kwestii delikatnej, warto przywołać cytowane w tym kontekście pojęcie *hortus clausus* ‘ogród zamknięty’. Św. Augustyn (353–440) *porta in Domo Domini Clausa* ‘zamknięta brama w Domu Pańskim’ (s. 129). Używał Chryzyp, mnich z V w.: *porta clausa soli Regi aperta* ‘Brama zamknięta, (otwarta dla samego Króla), MK 129.

Cedr czystości: O palmo cierpliwości, o *cedrze czystości*, s. 368, łac. *cedrus castitatis* z wykładnią MK 122 ‘czystość jak cedr’. Dopowiedzieć wypada, że cedr symbolizuje m.in. NMPannę za Eklezjastykiem (24,13): „Wyrosłam, jak *cedr* na Libanie” (o Mądrości).

Dom poświęcony: *Domie poświęcony*, łac. *domus Deo grata*, siedmioma kolumnami pięknie ozdobiony, s. 117, por. 3 Krl 7,48: Salomon sporządził wszystkie sprzęty do świątyni Jahwe: [...] złoty ołtarz, stół złoty na chleby pokładne (MK 117), por. hasło następne.

Dom siedmioma kolumnami pięknie ozdobiony: *Domie poświęcony, siedmioma kolumnami pięknie ozdobiony*, s. 367, łac. *Columna septemplici*, por. Prz 9,1: Zbudowała dom sobie Mądrość i siedem kolumn wyciosała (MK 117).

Drzwi świętych: Tyś jest *świętych drzwiami*, s. 367, łac. *Porta Sanctorum*. MK 118 przywołuje ps. 118 (117), 19–20: Otwórzcie mi *bramy* sprawiedliwości: chcę wejść i złożyć dzięki Panu. Oto jest *brama* Pana, przez nią wejda sprawiedliwi. W tekście łac. jest *porta*, jak w wezwaniu z litanii loretańskiej *Porta coeli* ‘Bramo niebieska’, Chrystus też mówił o *ciasnej bramie* (Mt 7, 14, 117), ale we współczesnych reklamach również *Porta* tłumaczą jako ‘drzwi’. MK (ib.) podaje z 1650 r. *fórta niebieska*, dziś *furta* z łac. *porta*, nadto za P. Skargą wrota *niebieska*.

Gwiazda porankowa: Witaj, Panno nad panny, *Gwiazdo porankowa* ‘Wenus’, s. 366, łac. *Stella matutina*, por. wezwanie *Gwiazdo zaranna* z litanii loretańskiej.

Gwiazdami uwieńczona: Witaj, Matko szlachetna, w panińskiej czystości, *Gwiazdami uwieńczona*, Pani łaskawości, s. 369, łac. *stellis coronata*. Por. Ap 12,1: Księżyc pod Jej stopami, a na Jej głowie wieniec z *gwiazd* dwunastu. Św. Piotr Damiani, doktor Kościoła (zm. 1072), używał: *caput habet ornatum duodecim stellis* ‘ma ozdobioną głowę dwunastu gwiazdami’.

Ja: *Ja* mieszkam na wysokościach i tron *Mój* w słupie obłoku, s. 368 – wiernie za pierwowzorem łacińskim: *Ego in altissimis habito et thronus meus in columna nubis*, zwłaszcza co do szyku i l. mnogiej; *Jam* sprawiła na niebie, aby wschodziła światłość nieustająca i jako mgła okryłam wszystką ziemię, s. 369; łac. *Ego feci in coelis ut orietur lumen indefiniens. Et quasi nebula texi omnem terram*, do czego MK 123 przywołuje Syr 24,6 w wulgatowym przekładzie łac., który wyżej podałem; BT ma tu: Na falach morza, na ziemi całej, w każdym ludzie i narodzie zdobyłam panowanie, który to tekst z kolei w Wulgacie jest w wersji 9. Wszystkie te słowa wypowiada Mądrość.

Jasna gwiazda morska: O Rodzicielko łaski, nadziejo grzeszących, o *jasna gwiazdo morska*, o porcie tonących!, s. 370, łac. *Refulgens stella maris*. Z hymnu *Ave maris Stella*³.

³ O imieniu *Stela* pisałem w: *Imiona od nazw atrybutów i święt Matki Bożej*, Onomastica LIV, 2010, s. 139–178. Imię pochodzi od łacińskiego przydomka (*cognomen*) *Stella*, ten z kolei od wyrazu pospolitego *stella* ‘gwiazda’ (IC 331), gdzie synonimiczny przydomek *Siderius* od *sidus*, *sider-is* ‘gwiazda’. Łacińskie *stella* w przenośni oznaczać także mogło m.in.: 1. ‘jasny punkt na drogich kamieniach’, 2. ‘robaczka świętojańskiego’, 3. ‘żrenicę w oku’ (nowsze). Dla katolików, prawosławnych i unitów gwiazdą była przede wszystkim Maryja, Matka Boga. Do Matki Boskiej Częstochowskiej (zob. *Klaromontana*) zwracają się Jej czciciele słowami pieśni „*Gwiazdo śliczna, wspaniała*”. Z XVII w. pochodzi pieśń „*Gwiazdo jasności*” (*Stella nitida*) ks. J. Surzyńskiego. W pieśni „O, której berła ląd i morze słucha” też śpiewamy: *O, Gwiazdo morska...* Maryja przyrównywana była także do jutrenki, np. w pieśni „*Gwiazdo zaranna*” (*Stella matutina*) i w takimże wezwaniu z Litanii loretańskiej, cytatu nie umieścił w swoim słowniku Linde ani w SJP W. Doroszewski, podał *Słownik warszawski* (X 243), zob. hasła *Aurora*, *Eos*, *Jutrenka* i *Zorza*. Najwcześniej, bo w IX w., Matka Boża nazwana została *Gwiazdą morza* (*Stella maris*) w anonimowym hymnie *Ave maris stella*; taki tytuł NMPanny znał już św. Hieronim, który objaśniał go jako tłumaczenie (kalkę) hebr. imienia *Maria*, sąd jego powtarzało wielu teologów do XVI w.; sam św. Hieronim objaśniał także ‘pani’, co przyjmuje do dziś wielu badaczy. Inni objaśniali imię *Maryja* jako *stilla maris* ‘kropla morza’ (= goryczy jako metafora życia Maryi, przepelnionego cierpieniem) EK I 1172. (W Polsce po raz pierwszy Matka Boska nazwana została *stella maris* w *Żywocie św. Wojciecha* z ok. 1000 r.). Do tej samej myśli nawiązuje antyfona z XV w.: *Ave, sidus Claritatis* ‘Witaj, gwiazdo jasności’ z synonimicznym wobec *stella* ‘gwiazda’ rzeczownikiem *sidus*, *seder-is* ‘gwiazda’ (EK I 1173). Z XVII w. pochodzi pieśń śpiewana „w czasie

Judyt wojująca: *Judyt wojująca* od niewoli okrutnej lud swój ratująca, s. 368, łac. *invicta Iudith* z hebr. *Jehudit*, w gr. i łac. *Iudith* ‘Judejka, Żydówka’ (EK VIII 218–219), bohaterka Księgi Judyt, zamożna wdowa, mieszkanka Betulii, bogobojna, mądra, prawa, szlachetna; uciekając się jednak do podstępów, uwolniła żydowskie miasto Betulię z asyryjskiego oblężenia: wkradła się do obozu nieprzyjaciół i zyskała łaskę ich wodza Holofernesa, którego zabiła jego własnym mieczem. Typ NMPanny. W Polsce imiona żeńskie kończą się z reguły samogłoską *-a*, niektóre jednak mają tradycję biblijną i religijną oraz literacką i dla tych trzeba by zrobić wyjątek, por. *Rachel*, *Abizag*.

Królowa niebieska: Święta Maryja, *Królowo niebieska*, Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa i Pani świata, która nikogo nie opuszczasz i nikim nie gardzisz, wejrzyj na nas, Pani nasza, łaskawym okiem miłosierdzia Swego, s. 366, łac. *Sancta Maria, Regina coelorum, Mater Domini nos tri Jesu Christi et Mundi Domina, quae nullum derelinquis et nullum despicias, respice nos, Domina, clementer oculo pietatis et impetra nobis apud Tuum dilectum Filium cunctorum veniam peccatorum*, s. 366. Używał św. Augustyn (353–440) *Regina coelorum* ‘Królowa niebios’ (Mk 129). Por. *Niebieska Królowa*.

Krzak Mojżeszów, boskim ogniem gorejąca, s. 367, łac. *rubus visionis* – chodzi o krzak gorejący: Mojżesz [...] przyszedł do góry Bożej Horeb. Wtedy ukazał mu się Anioł Pański w płomieniu ognia, ze środka krzewu (Mojżesz) widział, jak krzew płonął ogniem, a nie spłonął od niego (Wyj 3,1–2); por. MK 119. Zdejmij obuwie z nóg twoich, albowiem miejsce, na którym stoisz, święte jest (Joz 5,15). Używał Chryzyp, mnich z V w.: *rubus ardens* (igne spirituale) ‘krzak gorejący ogniem duchowym’.

Która: [...] Ciebie prosimy, abyś przez wstawiennictwo Tej, *Którąś* [...] od wszelkiej zmyły zachował, s. 370. Wersji łac. MK nie podaje.

---

pomoru i chorób” „*Gwiazdo morza, któraś Pana...*”, po łacinie jednak *Stella coeli...* (ks. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, wyd. 39, Kraków 1987, s. 297). W XVII-wiecznych *Godzinkach o Niepokalanym Poczęciu NMPanny* znajdziemy również wezwanie: „O jasna gwiazdo morska, o porcie tonących” (*Refulgens stella maris, portus naufragorum*). Zdaniem K. Kuźmak (EK VI 625–627, tam też szersze rozwinięcie tematu) metafora Gwiazdy Morza zaczerpnięta została m.in. z tekstów biblijnych, np. Dn 12,3: „Mądrzy będą świecić jak blask sklepienia, a ci, którzy nauczyli wielu sprawiedliwości, jak gwiazdy przez wieki i na zawsze”. Wyraża ona doskonałość Maryi, która jako wzór wskazuje ludziom drogę i budzi nadzieję wśród niepewności i niebezpieczeństw życia. Figury i świętynie Matce Boskiej Gwieździe Morza stawiano i budowano najczęściej w miastach portowych i miejscowościach nadmorskich, np. Gwiazda Polskiego Morza w Swarzewie, pow. pucki, zwana Królową kaszubskich rybaków, pierwszy kościół katolicki pw. Gwiazdy Morza w Sopocie, wybudowany dla tamtejszej Polonii w 1902 r. (jako prowizoryczny, tymczasowy, jednak do dziś funkcjonujący). Przypomnijmy, że Matka Boska z Gwadalupy w Meksyku nosi tytuł *Gwiazda Ewangelizacji* (zob. hasło *Galupita*). Dodać trzeba, że ojciec św. Jan Paweł II 15 VII 1990 r. wyróżnił statwę *Stella Alpium* na szczycie Bergen w Alpach, istnieje zatem kult Matki Bożej Gwiazdy Gór (*Beata Maria Virgo Stella Montium*), „symbolizujący zarówno piękno, jak też drogowskaz na niebezpiecznych szlakach życia”. Z archidiecezją gdańską związany dwutygodnik katolicki „*Stella Maris*” i taką samą nazwę mające Wydawnictwo Archidiecezjalne. W tym kręgu myśli imię *Stela* odnieść można do tytułu Matki Bożej, zapominając o antycznej (rzymskiej), astronomicznej motywacji. Wzmiankować trzeba, że podobnie jak z imieniem *Stela* jest z jego greckim odpowiednikiem semantycznym *Asteria*, które nosi 8 kobiet i 4 *Astera* oraz formy podobne, pochodzące od gr. rzeczownika *astēr* ‘gwiazda’.

Lilia między cierniem: Jak *lilia między cierniem*, tak przyjaciółka moja między córkami Adamowymi, łac. *Sicut liliū inter spinas. Sic amica mea inter filias Adae* z 1625 r. MK 122, przejęte z Pnp 2,2: Jak lilia pośród cierni, tak przyjaciółka ma pośród dziewcząt. Piękne porównanie, ukazujące wielkość i jedyność NMPanny pośród niewiast. Używał m.in. św. Ildefons z Toledo (VII w.) *lilium inter spinas* ‘lilia między cierniem’.

Lilija kruszy łeb smokowi: Między cierniem *lilija kruszy łeb smokowi*, s. 369, łac. *Lilium inter spinas, quae serpentis terat caput* – przywołanie słów Boga z Rdz 3,15 (w Wulgacie); Ona (tj. Niewiasta) zetrze głowę twoją. Fulbert, biskup z Chartres (960–1028), użył *Contrivit Maria caput serpentis* ‘Maryja starła łeb węża’.

Maryja: Jako olej wylany, o *Maryjo*, Imię Twoje, s. 370, łac. *Oleum effusum Maria nomen Tuum*, przejęte z Pnp 1,2: [...] olejek rozlany – imię tve, dlatego miłują cię dziewczęta.

Maryja jaśnieje promieniami słońca: *Słońca tego promieńmi Maryja jaśnieje*, w Poczęciu Swym jak złota zorza światłem sieje, s. 369, łac. *Solis huius radius Maria corruscat*. Wyzyskano tekst Ap 12,1: Niewiasta obleczone w słońce i księżyc pod jej stopami, a na jej głowi wieniec z gwiazd dwunastu.

Maryja powiła Zbawiciela świata: Rachel ożywiciela Egiptu nosiła – nam *Zbawiciela świata Maryja powiła*, s. 123, łac. *Salvatorem mundi Maria portavit* (MK 124).

Matka: Ciebie Monarcha wieczny od wieków swojemu za *Matkę* obrał Słowu jednorodzonemu, s. 366; Przysłało, aby *Cię* Syn tak zacny od winy pierworodnej zachował i zmaży Ewinej, Który Ciebie za *Matkę* obierając sobie, chciał, by przywara grzechu nie powstała w Tobie. 367. (MK 120 podaje tę samą myśl w przekładzie z 1625 r.): I dał Ci, żeś światowej nie zaznawszy zmaży, stałaś się *Matką* Jego i Panną bez skazy.

Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa: Święta Maryja, Królowo niebieska, *Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa* i Pani świata, która nikogo nie opuszczasz i nikim nie gardzisz, wejrzyj na nas, Pani nasza, łaskawym okiem miłosierdzia Swego, s. 366; łac. *Mater Domini nostri Jesu Christi*.

Matka szlachetna: Witaj, *Matko szlachetna*, w panińskiej czystości, Gwiazdami uwieńczona, Pani łaskawości, s. 369, łac. *Salve, Mater nobilis*.

Matka wszechżyjących: Tyś *Matką wszech żyjących*, s. 367, łac. *Mater (omnium) viventium*, przejęte od ks. P. Skargi, dla którego NMPanna jest m.in. *nową Jewą, matką żyjących* (MK 118). S. używali: św. Augustyn (353–440) i św. Piotr Chryzolog (400–450), Epifaniusz Hagiopolita (VIII w.) *Mater viventium* ‘Matka żyjących’ (MK 129).

Mężna białogłowa: O *mężna białogłowo*, s. 368, łac. *eia Mulier fortis*, 1625 r., co wyraźnym przejęciem z Prz 31,10: Niewiastę *dzielną* któż znajdzie?, łac. *Mulierem fortem quis*

inveniet? I z tejsze Księgi Przysłów (12,4): Koroną męża jest *dzielna* żona, w Wulgacie *mulier diligens* ‘kochająca żona’.

Miasto Pańskie i brama na wschód wystawiona, s. 368, łac. *Civitas Altissimi* ‘Miasto Najwyższego’, w Wulgacie *sancta civitas, Jerusalem nova* ‘miasto święte, nowe Jeruzalem’; Apokalipsa (21,2), jak odsyła MK 122.

Miasto ucieczki: Witaj, *miasto ucieczki*, s. 368, łac. *Urbs refugii*, przywołanie Pwt 4,41–43: Wtedy wyznaczył Mojżesz trzy miasta za Jordanem na wschodzie, by tam mógł uciec zabójca, który by nieumyślnie zabił bliźniego, nie mając przedtem do niego nienawiści. Chroniąc się do jednego z tych miast, będzie mógł ocalić życie. Beseer na pustyni, na płaskowyżu – dla Rubenitów; Ramot w Gileadzie – dla Gadytów, i Golan w Baszanie – dla Manassytów.

Milosierdzie Twoje: Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa i Pani świata, która nikogo nie opuszczasz i nikim nie gardzisz, wejrzyj na nas, Pani nasza, łaskawym okiem *miłosierdzia Swego*, s. 366; łac. *Oculo pietatis tuae*. Por. *Oko miłosierdzia Swego*.

Miłościwa Pani: Przybądź nam, *miłościwa Pani*, ku pomocy, a wyrwij nas z potężnych rąk nieprzyjaciół mocy, s. 365, łac. *Domina in adiutorium rostrum intende, nos de manu hostium potenter defende* (MK 112).

Nadzieja grzeszących: O Rodzicielko łaski, *nadziejo grzeszących*, o jasna gwiazdo morska, o porcie tonących!, s. 370, łac. *dulcis spes reorum*⁴, *Refulgens stella maris, portus naufragorum*. Por. z Pozdrowienia anielskiego: gr. *Chaire, kecharitōménē*, łac. *Ave, gratia plena*, pol. *Zdrowaś, łaski pełna* i z litanii loretańskiej *Matko łaski Bożej*, łac. *Mater divinae gratiae*.

Niebieska Królowa: Zawitaj, Pani świata, *Niebieska Królowa*, s. 365, łac. *Regina coelorum*. Por. piątą część różańca św. tajemnicy radosnej: *Który Cię w niebie ukoronował i w ikonografii Ukoronowanie NMPanny*, związane z Jej Wniebowzięciem, łac. *In coelum assumptio*, w prawosławiu: *uspienije* ‘zaśnięcie’, łac. *dormitio*, z gr. *koimēsis* od *koimaō* ‘zasypiam, śpię’. Św. Hieronim (ok. 347–419) używał *Regina coelorum* ‘Królowa niebios’. Por. *Królowa niebieska*.

Nie ma w tobie skazy: Wszystkie piękna jesteś, przyjaciółka moja i *nie ma w tobie skazy*, s. 269, łac. *Tota pulchra es amica mea et macula originalis numquam fuit in te* z 1625 r. (Pnp 4,7): Cała piękna jesteś, przyjaciółko moja i nie ma w tobie skazy.

Niepokalana, czystsza niżli aniołowie, po prawej ręce Króla stoisz w złotogłowie, s. 370, przekład łaciński z 1625 r.: *Supra omnes Angelos pura, immaculata atque ad*

⁴ Prawdopodobnie winno być *peccatorum* – ‘grzeszników’, moim zdaniem błąd niezauważony także w przedruku (s. 201).

Regis dexteram stans vere inaurata. MK 127 przywołuje werset ps. 44,10: *Astitit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*; w przekładzie BT: Krolowa w złocie z Ofiru (według przyp. tamże: miejscowość odległa od Palestyny, bogata w złoto) stoi po twojej prawicy.

Niepokalane Poczucie Najświętszej Panny: Boże, których przez *Niepokalane Poczucie Najświętszej Panny* godny Synowi Swemu przybytek zgotował, Ciebie prosimy, abys przez wstawiennictwo Tej, którąś [...], s. 370.

Nowa gwiazda z Jakuba, s. 367, przejęte z prorocstwa mesjańskiego Starego Testamentu, Lb 24,17: Wschodzi *Gwiazda* z Jakuba w nawiązaniu do Mt 2,2: Gdzie jest nowo narodzony król żydowski? Ujrzelismy bowiem jego *gwiazdę* na Wschodzie. Używał św. Ildefons z Toledo (VII w.) *Stella Jacob* ‘Gwiazda Jakuba’.

Oblubienica: Ciebie, *Oblubienicę* przyozdobił sobie, s. 366; łac. *te pulchram ornavit Sibi Sponsam*.

Od wszelakiej zarazy świata ochroniona, s. 367, łac. *Ab omni contagio mundi praeservata* (MK 117 rozumie *zarazę świata* jako ‘skażenie moralne’).

Ogromna czartu jesteś: *ogromna* od stpol. *ogromnić* ‘napelnić trwogą’, zatem ‘ta, która wzbudza strach w szatanie’, łac. *terribilis* ‘przeróżający’ w tekście z 1625 r. (MK 118), do czego por. Rdz 3,15: Wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej; ono zmiążdży ci głowę, a ty zmiążdżysz mu piętę.

Ogród wdzięczności: Pocięcho utrapionych, *ogrodzie wdzięczności*, s. 368, łac. *hortus voluptatis* ‘ogród rozkoszy, o jakim mówi w tekście Wulgaty prorok Ezechiel (35,36): *Terra illa inculta facta est ut hortus voluptatis*, ‘Ziemia owa nieuprawna stała się jak ogród rozkoszy’, w BT mamy: „Ten spustoszony kraj stał się jak Eden”. Zauważamy, że Eden, raj i rozkosz to pojęcia synonimiczne, skąd więc wdzięczność, łac. *gratia*? Św. Efreem Syryjczyk (zm. 1373) użył *paradisus voluptatis* ‘raj rozkoszy’.

Oko miłosierdzia Swego: Święta Maryja, Królowo niebieska, Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa i Pani świata, która nikogo nie opuszczasz i nikim nie gardzisz, wejrzyj na nas, Pani nasza, łaskawym *okiem miłosierdzia Swego*, s. 366, łac. *Oculo pietatis Tuae*.

Olej rozlany – Imię Twoje: Jako *olej wylany*, o *Maryjo, Imię Twoje*, s. 370, łac. *Oleum effusum Maria nomen Tuum*, przejęte z Pnp 1,2: [...] olejek rozlany – imię tve, dlatego miłują cię dziewczęta.

Ona: Zaczynjcie opowiadać cześć *Jej* niepojętą, s. 365; Wybrał *Ją* Bóg i wywyższył ponad wszystko i wziął *Ją* na mieszkanie do przybytku Swego, s. 366; Sam *Ją* stworzył w Duchu Świętym, s. 367, przejęte z Mądrości Syracha, czyli Eklezjastyka (1,9): To Pan

ją stworzył (w Wulgacie dodatek: *In spiritu Sancto* ‘w Duchu Świętym’), przejrzał, policzył i wylał na wszystkie swe dzieła. Owo *wylał* zamiast *wyniósł* z łacińskiej Wulgaty: *et effudit* (MK 118). I wyniósł *Ją* nad wszystkie dzieła rąk swoich.

Palma cierpliwości, cedr czystości: O *palmo* *cierpliwości*, łac. *palma patientiae*; MK 122 interpretuje jako odwrócone porównanie: *cierpliwość jako palma*, co biblijną metaforą, np. *pancerz sprawiedliwości* ‘sprawiedliwość jak pancierz’ z Listu do Efezjan św. Pawła (Ef 6,14).

Pałac wstydu panińskiego: Tyś Raj aniołów, *pałac wstydu panińskiego*, s. 368, łac. *Cella puritatis* wiernie ‘komora czystości, dziewictwa, por. *cellula* ‘komórka’ i komórkową teorię budowy organizmu Virchofa (1821–1902): *Omnis cellula e cellula* ‘Wszelka komórka z komórki’. Od *komórki* do *pałacu* doszło – mniemam – wskutek rozumowania: Matce Bożej przysługuje nie komórka, tylko pałac, choć – przyznam się – ile razy śpiewam godzinki, wyrażenie *pałac wstydu panińskiego* odbieram jako zgrzyt stylistyczny. MK 121 podaje z 1592 r.: Wesel się z wiekuiestego *kwiateczka paniństwa* Twego oraz z 1435 r.: Tyś *kwiat czystoty panińskiej*. Sprawa subtelna i delikatna, którą słowami trudno subtelnie wyrazić. Przypominam sobie zmagania mego dogmatyka i biblisty, zmartwychwstańca, prof. Feliksa Szredera, Kaszuba z Prokowa pod Kartuzami, jak proponował łacińskie wyrażenie *Virgo perennis* przełożyć na polskie ‘wiekuiesta Dziewica’, co wydawało nam się słuchaczom mało trafne. Warto tu przypomnieć, że Izajaszowe *Almah* stało się w Kościele katolickim tytułem NMPanny: gr. *aei parthénos*, łac. *semper Virgo*, niem. *immer Jungfrau*, ang. *Vergin for ever*, cerkiewne (ros.) *Prisno Diawa*, pol. *zawsze Dziewica*.

Pani: *Pani*, na pomoc świata śpiesz się, zbaw nas złości, s. 366, łac. *Mundi in auxilium Domina festina*; *Pani*, wysłuchaj modlitwy nasze (2 razy), s. 366, łac. *Domina, exaudi orationem meam*; Niech nas Syn Twój, o *Pani*, do Siebie nawróci, a Swoje zagniewanie niech od nas odwróci, s. 369; łac. *Convertat nos Domina tuis precibus, placatus Jesus Christus, Filius tuus. Et divertat iram suam a nobis*, 1625 r.

Pani łaskawości: Witaj, Matko szlachetna, w panińskiej czystości, Gwiazdami uwieńczona, *Pani łaskawości*, s. 369, łac. *Regina clementiae*.

Pani nasza: Święta Maryja, Królowo niebieska, Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa i Pani świata, która nikogo nie opuszczasz i nikim nie gardzisz, wejrzyj na nas, *Pani nasza*, łaskawym okiem miłosierdzia Swego, s. 366; łac. *Domina nostra*.

Pani świata: Zawitaj, *Pani świata*, s. 365; Święta Maryja, Królowo niebieska, Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa i *Pani świata*, która nikogo nie opuszczasz i nikim nie gardzisz, wejrzyj na nas, *Pani nasza*, łaskawym okiem miłosierdzia Swego, s. 36; łac. *Domina Mundi*. Św. Hieronim (ok. 347–419) używał *Regina Mundi* ‘Królowa świata’ (MK 129).

Panińska czystość: Witaj, Matko szlachetna, w *panieńskiej czystości*, Gwiazdami uwieczniona, Pani łaskawości, s. 369, łac. *Virgo illibata*.

Panna: [...] co niechaj da Ten, któregoś Ty, *Panno*, porodziła, s. 366, łac. *ipso quem Virgo peperisti sonante* (MK 116).

Panna jedyna: Wszelkąs łaską, *jedyna Panno*, wypełniona, s. 368, łac. *Sancta atque immunis culpae originalis* ‘Święta i wolna od grzechu pierwородnego’, MK 122 podaje wariant *napełniona* z 1625 r., por. hasło *Brama na wschód wystawiona*.

Panna mądra: Zawitaj, *Panno mądra*, Domie poświęcony, siedmioma kolumnami pięknie ozdobiony, s. 367, por. tłumaczenie ks. J. Wujka z 1596 r. przypowieści o 10 Pannach (Mt 25,1–13), z których 5 było *mądrych*, łac. *prudentes*, a 5 *głupich*, łac. *fatuae* (w BT *roztropne* i *nierozsądne*); w litanii loretańskiej mamy wezwanie *Panno roztropna*, ale w łac. superlativus ‘stopień najwyższy’ *Virgo prudentissima*.

Panna nad panny: Witaj, *Panno nad panny*, s. 365, łac. *Ave, Virgo virginum* jako hebraizm wyrażający stopień najwyższy, superlatyw, tłumaczone także *Virgo singularis*. Św. Bernard z Clairvaux (1090–1153) używał *virgines caeteras antecedit* ‘Wyprowadza pozostałe (wszystkie) panny (MK 129).

Panna Święta: Zaczynjcie, wargi nasze, chwalić *Pannę Świętą*, s. 365; łac. *Eia mea labia nunc annunciate, Laudes et praeconia annunciate*; Z pokłonem, *Panno święta*, ofiaruję Tobie te Godzinki ku większej czci Twej i ozdobie, s. 370; łac. z 1625 r.: *Supplices offerimus Tibi, Virgo pia, Has Horas canonicas*.

Pelna łaski: Zawitaj, *pelna łaski*, s. 366, por. z Pozdrowienia anielskiego „Łaskiś pełna” z gr. *Chaire kecharitōmenē* (Łk 1,28), s. 366, łac. *Ave, gratia plena*.

Pierwej święta w żywocie matki, niż zrodzona, s. 367; żywot matki to ‘łono matki, łac. *uterus*’, por. z Pozdrowienia anielskiego *owoc żywota Twojego*, łac. *fructus ventris tui*; w Wierzechucinie, pow. pucki, gdym odpytywał Kwestionariusz do Atlasu ogólnosłowiańskiego bardzo dobra informatorka Otylia Ceynowa podała mi zdanie: *Matka nosy dziecko w źęwoce*.

Pierworodną zmasą niedotkniona: Ziemia jesteś kapłańska i błogosławiona, święta i *pierworodną zmasą niedotkniona*, s. 368, łac. *immunis culpae originalis*. Prawda ta wynika z dogmatu o niepokalanym poczęciu NMPanny, ogłoszonego przez papieża Piusa IX.

Piękna, jak w pełni księżyc, świeci człowiekowi, s. 369, łac. *pulchra ut luna, errantes collustrat* z 1650 r., gdzie ‘świeci błędzącym’, dosłownie ‘oświeca błędzących’. MK 125 podaje, że w łacińskim tekście litanii loretańskiej występowało dawniej (w obecnej wersji nie ma) *luna pulchrior* ‘piękniejsza od księżycy’; samo porównanie przejęte z Pnp 6,10:

Kimże jest ta, która świeci z wysoka jak zorza, *piękna jak księżyc*, jaśniejąca jak słońce, groźna jak zbrojne zastępy?

Plastr miodu Samsona, łac. *favus Samsonis*, zwykle łączono w tekstach religijnych *mel et favus* ‘miód i plastr miodu’. Przywołano tu historię Samsona, który w drodze do Timmy, w kraju Filistynów, gdzie upatrzył sobie za żonę Filistynkę, pokonał lwa, a wracając, „zbczył, by obejrzeć padlinę lwa, a oto rój pszczół i *miód* znalazły się w padlinie” (Sdr 14,8). Wszystko to „pochodziło od Pana” (Sdz 14,4).

Pociecho utrapionych, ogrodzie wdzięczności, s. 368, łac. *solamen moerentium*. O pociesze często mówią teksty biblijne, oto wybrane przykłady: patriarcha Lamek, gdy urodził mu się Noe, powiedział: Ten niechaj nam będzie *pociechą* w naszej pracy i trudzie rąk naszych na ziemi (Rdz 5,29); Patriarcha Izaak miłował żonę Rebekę, „bo była mu *pociechą* po matce” (Sarze), Rdz 24,67; *Że osoby są pociechą*, można by cytować jeszcze wiele tekstów; ale Machabeusze „*pociechę* swoją mieli w księgach świętych” (1 Mch 12,9). *Utrapiionych* z różnych powodów mamy wiele, ale za psalmistą (ps. 18,7) „w utrapieniu naszym winniśmy wzywać Pana”.

Port nieomylny: *Bądź chrześcijan ucieczką i port nieomylny*, s. 367, łac. *Portus et refugium sis Christianorum*. Warto tu za MK 118 z przekładu z 1650 r. podać: Ty, która szykowane wojska masz w szafunku ‘władaniu’, ratuj nas, żądających Twojego ratunku.

Port tonących: O Rodzicielko łaski, nadziejo grzeszących, o jasna gwiazdo morska, *o porcie tonących!*, s. 370, łac. *portus naufragorum*.

Prześliczna światłość: Zawitaj, pełna łaski, *prześliczna światłości*, s. 366, łac. *clara lux divina*.

Przyjaciółka moja: Wszystka piękna jesteś, *przyjaciółka moja* i nie ma w tobie skazy, s. 269, łac. *Tota pulchra es amica mea et macula originalis numquam fuit in te* z 1625 r. (Pnp 4,7): Cała piękna jesteś, przyjaciółko moja i nie ma w tobie skazy. Podać trzeba, jak notuje BT w przypisie, że Kościół katolicki w liturgii Niepokalanego Poczęcia NMPanny odnosi ten werset do Maryi.

Rachel ożywiela Egiptu nosiła – nam Zbawiciela świata Maryja powiła, s. 368, łac. *Rachel procuratorem Aegypti gestavit: sed Salvatorem mundi Maria portavit* 1625 (MK 123–124). Przywołanie historii Jakuba, jego służby u teścia Labana i dwóch żon *Lii i Racheli*, „przy której było serce Jakuba” i która urodziła mu Józefa, opatrznościowego męża Egiptu, oraz Beniamina. W tym sensie Rachel jest typem Maryi, Matki Chrystusa.

Raj aniołów, pałac wstydu panińskiego, s. 368, łac. *Angelorum gaudium*, dokładnie ‘radość aniołów’, ale por. wulgatowe *Intra in gaudium Domini Tui* ‘Wejźdź do wesela Pana

Twego’ (Mt 25,21 z przypowieści o talentach), a MK 121 podaje z Modlitw Wacława: „byśmy się dostali w Twoją radość”.

Rodzicielka łaski: O *Rodzicielko łaski*, nadziejo grzeszących, o jasna gwiazdo morską, o porcie tonących!, s. 370, łac. *Per te, Mater gratiae, dulcis spes reorum*⁵ *Refulgens stella maris, portus naufragorum*. Por. z Pozdrowienia anielskiego: gr. *Chaire, kecharitōménē*, łac. *Ave, gratia plena*, pol. *Zdrowaś, łaski pełna* i z litanii loretańskiej *Matko łaski Bożej*, łac. *Mater divinae gratiae*.

Różdźka: Tać to *Różdźka*, w której ani pierworodnej, ani uczynkowej winy skaza nie powstała (antyfona), s. 370.

Różdźka Aaronowa, śliczny kwiat rodząca, s. 367, łac. *Virga frondens germinis*. O *lasce Aarona* na tle lasek 12 pokoleń mówi Lb 17,16–26, szczególnie w. 23: Gdy następnego poranka wszedł Mojżesz do Namiotu Spotkania, zobaczył, że *zakwitła łaska Aarona* z pokolenia Lewiego, wypuściła pączki, zakwitła i wydała dojrzałe migdały. Tym *ślicznym kwiatem*, zrodzonym przez NMPannę, jest – jak każdy odczytuje – Jezus Chrystus, Syn Maryi, a Ona Matka Boga, gr. *Theotokos*, łac. *Deipara, Dei Genetrix/Genitrix*, który to tytuł przyznał Jej sobór efeski w 431 r. Dalsze rozwinięcia z dawnej polszczyzny zob. MK 119–120. Używał św. Augustyn (330–440) *Virga Aaron* ‘Różdźka Aaronowa’.

Runo Gedeona: Brama rajska zackniona ‘zamknięta’, *runo Gedeona*, s. 367, łac. *vellus/villus Gedeonie*. Historia runa Gedeona podana w Księdze sędziów (6,36–40), szczególnie w. 40: „Samo runo pozostało suche, a na ziemi była rosa” (MK 120). Używał już św. Ambroży (ok. 339–397) i św. Bernard z Clairvaux: *vellus Gedeonis* (MK 129).

Słodka Opiekunka: Prosząc, byś nas zbawienną drogą prowadziła, a przy śmierci nam *słodką Opiekunką* była, s. 370, łac. *et in agonia praesens nobis assiste, o dulcis Maria*. W tekście łac. *słodka Maryjo: o dulcis Maria*, przy czym w stpol. modlitwach *dulcis* znaczy ‘dobra, łagodna, życzliwa’ (MK 128).

Swe Poczęcie: w *Poczęciu Swym* jak złota zorza światłem sieje, s. 369, MK 125 odsyła do Pnp: 6,9 (w Wulgacie): *Quae est ista, quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordynata?*; w BT 6,10: Kimże jest ta, która świeci z wysoka jak zorza, piękna jak księżyc, jaśniejąca jak słońce, groźna jak zbrojne zastępy?

Swoje miłosierdzie: Święta Maryja [...] wejrzyj na nas, Pani nasza, łaskawym *okiem miłosierdzia Swego*, s. 366, łac. *Oculo pietatis Tuae*.

---

⁵ Prawdopodobnie winno być *rerum*, moim zdaniem błąd niezauważony także w przedruku (s. 201).

Światło z Gabaon, coś zwycięstwo dało: Witaj, *światło z Gabaon, coś zwycięstwo dało*, z Ciebie Słowo przedwieczne w ciało się przybrało, aby człowiek z padółu powstał wywyższony, niewiele od aniołów jest on umniejszony, s. 369, do czego przywołuje się 2 Krl 20, 11: Wtedy prorok Izajasz wołał do Pana, a Ten przesunął cień na stopniach zegara Achaza, po których opadał jednocześnie ze słońcem o dziesięć stopni (BT z informacją, że chodzi tu o pewnego rodzaju zegar słoneczny). Dalekie skojarzenia, które ujawniają (por. MK 124) zwycięstwo ludu izraelskiego nad wrogiem, przyjście Zbawiciela i rolę Maryi w dziele zbawienia ludzkości oraz godność samego człowieka, którą opiewa psalmista: czym jest człowiek, że o nim pamiętasz, i czym syn człowieczy, że się nim zajmujesz? Uczyniłeś go niewiele mniejszym od istot niebieskich, chwałę i czią go uwieńczyłeś (ps. 8,5–6), a w łac. Wulgacie: *Quid est homo, quod memor es eius aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis; Gloria et honore coronasti eum.*

Świątynia Boga w Trójcy jedyne: Witaj, *Świątynio Boga w Trójcy jedyne*, s. 368, łac. z 1625 r.: *Salve o puerpera, Templum Trinitatis bogatsze o o puerpera* ‘o Rodzicielko’; św. Andrzej Jerozolimski (660–740) *Templum Divinae gloriae* ‘Świątynia chwały Bożej’ (MK 129).

Święta Maryja: *Święta Maryja*, Królowo niebieska, Matko Pana naszego Jezusa Chrystusa i Pani świata, która nikogo nie opuszczasz i nikim nie gardzisz, wejrzyj na nas, Pani nasza, łaskawym okiem miłosierdzia Swego, s. 366, łac. *Sancta Maria*.

Święte Twoje Niepokalane Poczęcie: [...] którzy teraz *święte Twoje Niepokalane Poczęcie* nabożnym sercem rozpamiętywamy, s. 366, łac. *ut qui nunc Tuam sanctam Conceptionem devoto affectu recolimus.*

Ta: [...] Ciebie prosimy, abys przez wstawiennictwo *Tej*, którąś [...] od wszelkiej zmayı zachował, s. 370.

Tęcza wszechmocną ręką z pięknych farb złożona, s. 367, łac. *Arcus pulcher Aetheris* (MK 119), nawiązanie do Rdz 9, 13: Łuk mój kładę na obłoki, aby był znakiem przymierza między Mną a ziemią – chodzi o przymierze Boga z Noem.

Tron Salomona: Witaj, *arko Przymierza*, łac. *Salve arca foederis*, tronie Salomona, *Thronus Salomonie*, s. 367, przejęte z 3 Krl 10, 18: król (o Salomonie) sporządził wielki tron z kości słoniowej, MK 119 zaznacza, że dawniej w tekście łac. litanii loretańskiej było wezwanie *Thronus Salomonis* ‘Tronie Salomona’.

Twa obrona: Niemocnych zdrowie w *Twej obronie*, niech Boga oglądamy na górnym Syjonie, s. 370, odpowiednik łac. z 1625 r.: *salus infirmorum, videamus Triadem in aula Sanctorum*. Por. także wezwanie z litanii loretańskiej: *Uzdrowienie chorych*, łac. *Salus infirmorum*. O Bogu na Syjonie mówi ps. 9, 12: Psalm śpiewajcie Panu, co *mieszka na Sy-*

jonie, łac. *Psallite Domino, qui habitat in Sion*. Św. Bernard z Clairvaux (1090–1153) używał *Consolatio infirmorum* ‘Pociecha/Pocieszenie chorych’ (MK 129).

Twoi słudzy: *Słudzy Twoi* zakochali się bardzo w Tobie, s. 370, łac. *Servi tui dilexerunt te nimis*, por. Pnp 1,2: dlatego miłują cię dziewczęta, łac. (z Wulgaty): *Ideo adolescentulae dilexerunt te*.

Twoja cześć i ozdoba: Z pokłonem, Panno święta, ofiarujęm Tobie te Godzinki ku większej czci Twojej i ozdobie, s. 370; łac. z 1625 r.: *Supplices offerimus Tibi, Virgo pia, Has Horas canonicas*.

Twoje Imię: Jako olej wylany, o Maryjo, *Imię Twoje*, s. 370, łac. *Oleum effusum Maria nomen Tuum*, przejęte z Pnp 1,2: [...] olejek rozlany – imię twe, dlatego miłują cię dziewczęta.

Twoje święte Niepokalane Poczęcie: [...] abyśmy, którzy teraz *święte Twoje Niepokalane Poczęcie* nabożnym sercem rozpamiętywamy, s. 366, łac. *ut qui nunc tuam sanctam Conceptionem devoto affectu recolimus*.

Twój miły Syn: Święta Maryjo [...] uproś nam u Syna Swego miłego odpuszczenie wszystkich grzechów naszych [...], s. 366, łac. *remissionem omnium peccatorum nostrorum*.

Ty: Ciebie Monarcha wieczny od wieków swojemu za Matkę obrał Słowu jednorodzone-mu, s. 366; Ciebie, Oblubienicę przyozdobił sobie, bo przestępstwo Adama nie ma prawa w Tobie, s. 366; A wołanie nasze niech do Ciebie przyjdzie (dwa razy), s. 366; [...] któregoś Ty, Panno, porodziła, s. 366; Tyś Krzak Mojżeszów, boskim ogniem gorejąca, s. 367; Tyś *Matką wszechżyjących*, s. 367; Tyś jest świętych drzwiami, s. 367; Tyś nad Aniołami, s. 367, MK 119 podaje z 1525 r. Pani anielska; Tyś Krzak Mojżeszów, boskim ogniem gorejąca, Tyś różdżka Aaronowa, śliczny kwiat rodząca; Tyś niezwyciężonego plastr miodu Samsona, s. 367; Przysłało, aby Cię Syn tak zacny od winy pierworodnej zachował i zmazy Ewinej, Który Ciebie za Matkę obierając sobie, chciał, by przywara grzechu nie powstała w Tobie, s. 367. W dawnej polszczyźnie (1625 r.) było: „Winszując z serca, że Cię od pierworodnego Jezus, Syn Twój, zachował grzechu Jewinego” (MK 120); Tyś Raj aniołów, pałac wstydu panieńskiego, s. 368; Tyś przy poczęciu ogniem miłości pałała, przez Cię władza piekielnych mocarzów ‘szatanów’ stajała, s. 368, łac. *Tu in conceptione, charitate ignita, infernalis potestas est a te contrita* 1625 r.; zdaniem MK 123 tekst ten nawiązuje do Rdz 3,15: Ona zetrze głowę twoją (tj. węża), łac. Wulgata *ipsa conteret caput tuum*, BT: *ono zmiądzdy ci głowę*; z Ciebie Słowo przedwieczne w ciało się przybrało, s. 369; Z pokłonem, Panno święta, ofiarujęm Tobie te Godzinki ku większej czci Twojej i ozdobie, s. 370; łac. z 1625 r.: *Supplices offerimus Tibi, Virgo pia, Has Horas canonicas*; Prosząc, byś nas zbawienną drogą prowadziła, a przy śmierci nam słodką Opiekunką była, s. 370, łac. *Fac, nos ut in via ducas cursu prospero et in agonia praesens nobis assiste, o dulcis Maria*.

Ucieczka chrześcijan: Bądź *chrześcijan ucieczką* i port nieomylny, s. 367, por. z wezwaniem z litanii loretańskiej: *Ucieczka grzesznych/grzeszników* z łac. *Refugium peccatorum*.

Wieżo utwierdzona Dawidowa, basztami i bronią wzmocniona, s. 368, łac. *turris munita David, propugnaculis, armisque insignita* 1625 r., por. także wezwanie z litanii loretańskiej: *Wieżo Dawidowa*, łac. *Turris davidica*, o której szerzej i przekonująco ks. J. Kutnik (1982: 161–165): wieże w znaczeniu realnym to punkty obserwacyjne i strażnicze, w znaczeniu przenośnym, np. Iz 5,2 o wieży w winnicy, do którego to obrazu nawiązał Chrystus w przypowieści o przewrotnych dzierżawcach winnicy (Mt 20,1–16). Wezwanie litanijne i werset z *Godzinek* zaczerpnięte zostały z Pnp (4,4), gdzie oblubieniec wychwalając piękno Oblubienicy, mówi o jej szyi: „Szyja twoja jak wieża Dawida warownie zbudowana: tysiąc tarcz na niej zawieszono, wszystką broń walecznych”.

W szyku obóz silny, s. 367 z terminologii wojskowej, gdzie obóz (u J. U. Niemcewicza to ‘wyprawa wojenna’), w tłumaczeniu z 1650 r. ‘groźna jako zbrojne zastępy’, przejęte z Pnp 6,10s (MK 118).

Wszystka piękna jesteś, przyjaciółka moja i nie ma w tobie skazy, s. 269, łac. *Tota pulchra es amica meae et macula originalis numquam fuit in te* z 1625 r. (Pnp 4,7): Cała piękna jesteś, przyjaciółko moja i nie ma w tobie skazy.

Zegarze, w którym nazad jest cofnione Słońce dziesięcią linii, gdy Słowo wcielone MK 124 (w moim śpiewniku-modlitewniku nie występuje. Wycofane po wojnie jako mało komunikatywne), łac. *Salve horologium, quo retro trahatur Sol in decem lineis, Verbum incarnatur*, odniesione przez MK (l.c.) do 4 Krl 20,11: Wzywał tedy Izajasz prorok Pana, I wrócił cień przez linie, po których już był zstąpił na zegarze Achaza, dziesięć stopni wstecz.

Ziemia błogosławiona: Ziemia jesteś kapłańska i *błogosławiona*, święta i pierwородną zmażą niedotkniona, s. 368, łac. *terra benedicta*, według Biblii błogosławieni są ludzie, ich dzieła i dzieła Boże, także pola (zob. *Konkordancję do Biblii Tysiąclecia* ks. J. Flisa, s.v. *błogosławiony*): Będziesz błogosławiony w mieście, *błogosławiony na polu* (Pwt 28,3); Mojżesz do Józefa powiedział: „Jego ziemia – *błogosławiona* przez Pana” (tamże 33,13).

Ziemia kapłańska: Ziemia jesteś *kapłańska* i błogosławiona, święta i pierwородną zmażą niedotkniona, s. 368, łac. *terra sacerdotalis*, MK 122 przytacza: Mówił Jahwe do Mojżesza: [...] niech oddadzą Lewitom w dziedziczne posiadania miasta, w których by mieszkali i pastwiska wokół miast (Lb 35, 1-2); Gruntów należących do *kapłanów* nie kupił (Rdz 47,22).

Ziemia święta: Ziemia jesteś kapłańska i błogosławiona, *święta* i pierwородną zmażą niedotkniona s. 368, łac. *terra Sancta*, Ziemią Świętą jest kraj Jezusa i Maryi; że człowiek powstał z *mułu/prochu ziemi*: *ex luto terrae* (Rdz 2,7) przypomina Kościół w Środę

Popielcową, gdy posypuje głowy wiernych popiołem z jednoczesnym wypowiedaniem słów: *Memento homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris* ‘Pamiętaj człowieku, żeś prochem i w proch się obrócisz’; z tego powszechnego prawa wyłączona została NMPanna, wzięta z duszą i ciałem do nieba (Wniebowzięcie NMPanny).

Złota zorza światłem sieje: [...] w Poczęciu Swym jak złota zorza światłem sieje, s. 369, MK 125 odsyła do Pnp: 6,9 (w Wulgacie): *Quae est ista, quae progreditur quasi auro-ra consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordynata?*; w BT 6,10: Kimże jest ta, która świeci z wysoka jak zorza, piękna jak księżyc, jaśniejąca jak słońce, groźna jak zbrojne zastępy? Por. hasło *Swe Poczęcie*.

Na koniec warto podać, że używane przez świętych, teologów i pisarzy chrześcijańskich epitety NMPanny nie wszystkie weszły do *Godzinek*. Z podanych przez MK 129 nie występują w tekście *Godzinek*: *altare* ‘ołtarz’ św. Ambrożego; *domum sapientiae quam sapientia [...] fabricavit excelsis columnis septem, septem donis Spiritus Sancti* ‘Dom Mądrości, który zbudowała Mądrość (z) siedmioma wyniosłymi kolumnami – siedmiu darami Ducha Świętego’ – św. Hieronim; *hortus Patris* ‘ogród Ojca/Ojcowski – Chryzyp, mnich z V w.; *stellas duodecim* praerogativas gratiarum intelligere – św. Bernard z Clae irvaux ‘Zrozumieć dwanaście przednich gwiazd łask’; *terra Domini Benedicta* ‘ziemia Pańska błogosławiona’ – Arnobiusz Młodszy, mnich afrykański z V w.

Autorka zacytowała także (s. 130) passus z Nowego Testamentu ks. Jakuba Wujka z 1593 r., s. 397–398, który warto tu powtórzyć: „Święty Efreem zowie Ją *jedyną nadzieją zrozpaczaających, portem utrapionych, pociechą świata, wybawicielką i odkupicielką więźniów i wszystkich po Bodze* ‘Bogu’ zbawieniem. Zowie Ją *osobną nadzieją i ufnością swoją, pokojem, weselem i zbawieniem świata, ucieczką niebieską* [...]; Święty Grzegorz Nazyjanzeński ‘Nazjański’ zowie Ją *królową świata, patronką żywota swego i rzeczniczką abo orędowniczką do Syna* [...]; św. Bernard zowie Ją *panią naszą, pośredniczką naszą, rzeczniczką naszą, matką miłosierdzia*”.

Dzisiejszy czytelnik i uczestnik nabożeństwa godzinek, które coraz częściej zanika w wielu parafiach, jest oczarowany znajomością Pisma św. przez dawnych autorów i nawiązaniami do wersetów natchnionych oraz przenośnymi znaczeniami.

Objaśnienie skrótów

BT – *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* (Katolicka Biblia Tysiąclecia], wyd. IV, Poznań–Warszawa 1989, Pallotinum.

EK – *Encyklopedia katolicka*, Lublin od 1985 r., KUL.

Kutnik – ks. Józef **Kutnik**, *Litania loretańska*, przekład z jęz. słowackiego Juliusz Zychowicz, Kraków 1981, Znak.

MK – Maria **Karpluk**, *Ze studiów nad językiem modlitw staropolskich: Godzinki*, [w:] *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*, red. Maria **Karpluk**, Jadwiga **Sambor**, Lublin 1988, KUL, s. 103–132.

Bibliografia

- Breza E., 2010: *Imiona od nazw atrybutów i święt Matki Bożej*, „Onomastica”, LIV, s. 139–178.
- Breza E., 2012: *Epitety NMPanny w „Hymnach kościelnych”*, „Język w Komunikacji”, nr 2, s. 15–34.
- Breza E., 2012: *Kaszubskie ludowe, liturgiczne i literackie nazwy (święt) Matki Bożej*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, s. 182–202.
- Breza E., 2013: *Epitety NMPanny w „Akathistocie polskim” Marka Skwarnickiego*, „Język w Komunikacji”, nr 3, s. 17–29.
- Kutnik J. ks., 1982: *Litania loretańska*, Kraków.
- Sędziak H., 2011: *Cechy językowe Godzinek o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Marii (recte: Maryi) Panny*, „Język, Szkoła. Religia”, VI, red. A. Lewińska, M. Chmiel, Pelplin, s. 365–372.

Abstract

Epithets and expressions concerning Our Lady from „Hours about the Immaculate Conception Our Lady”

In the article one presented epithets and expressions concerning Our Lady from „Hours about the Immaculate Conception Our Lady”. A base of the selection of passwords is the hymn-book „Adoration, my soul, Lord. The hymn-book” in the system of Felix Bączkowski (Warsaw 1956 Pax). In „Hours” Epithets appear, expressions appearing in „Hours” are for example *Ark of the Covenant (Arka Przymierza)*, *the paradisiacal Gate (Brama rajska)*, *Portes dawning (Port tonących)*, *the Sweet Guardian (Słodka Opiekunka)*. Used by saints, theologians and Christian writers epithets Our Lady not all entered „Hours”. In the text they do not appear: *altare* ‘the altar’ (Saint Ambrose); *domum sapientiae* ‘the House Sapiential’ (St. Jerome), *hortus Patris* ‘the garden of Father/Paternal’ (Chrysippus, the monk with V century), *terra Domini Benedicta* Your ‘earth blessed’ (Younger Arnobius, the African monk with V century). The today’s reader and the participant of the service of *Hours* which more and more often fade in many parishes, is charmed a knowledge of the Bible by old authors and harkings back to inspired verses and with figurative senses.

Keywords: epithet, expression, Our Lady, *Godzinki o Niepokalanym Poczęciu NMPanny*, *Hours about the Immaculate Conception Our Lady*